

ORLANDO FIGES

O ISTORIE
A RUSIEI

Traducere din limba engleză
de Cătălina Staicu și Ioana Aneci

POLIROM
2026

Cuprins

Introducere	13
1. Originile	23
2. Influența mongolă	43
3. Țarul și Dumnezeu.	63
4. Vremurile tulburi	85
5. Rusia față în față cu Occidentul.	109
6. Umbra lui Napoleon.	135
7. Un imperiu în criză	157
8. Rusia revoluționară	183
9. Războiul împotriva vechii Rusii	207
10. Patria	229
11. Sfârșituri.	259
<i>Note</i>	293
<i>Credite pentru fotografii</i>	313
<i>Index</i>	315
<i>Mulțumiri</i>	341

Introducere

Într-o dimineață rece și mohorâtă din noiembrie 2016, un pâlcc de oameni s-a adunat în piața deszăpezită din fața Kremlinului. Veniseră să asiste la inaugurarea unui monument dedicat marelui cneaz Vladimir, cârmuitor al Rusiei Kievene – „primul stat rus” – între anii 980 și 1015. Potrivit legendei, Vladimir a fost botezat în 988 în Crimeea, pe atunci parte a Imperiului Bizantin, inițiind astfel creștinarea poporului său în tradiția Bisericii Ortodoxe Răsăritene. Erau acolo principalii lideri spiritali ai Rusiei în veșmintele lor multicolore – patriarhul Moscovei și al întregii Rusii, primatul catolic, marele muftiu, rabinul-șef și liderul comunității budiste.

Statuia din bronz cu crucea într-o mână și sabia în cealaltă avea o înălțime de aproape 20 de metri. Era cel mai recent dintr-o lungă serie de monumente mastodontice dedicate lui Vladimir, toate ridicate după căderea comunismului în același stil național „rusescc” kitschos, apărut în secolul al XIX-lea. Și în alte orașe din Rusia – Belgorod, Vladimir, Astrahan, Bataisk și Smolensk – fuseseră înălțate monumente închinare marelui cneaz, finanțate de stat și din donații publice. Statuia din Moscova fusese plătită din fonduri de la Ministerul Culturii, o societate istorică militară și un club de motocicliști¹.

Un alt Vladimir, președintele Putin, a ținut discursul inaugural. Nici măcar cât a vorbit el însuși nu și-a putut ascunde plictiseala. Părea că își dorește ca solemnitățile să se încheie cât mai curând cu putință – probabil acesta fiind motivul pentru care au început mai devreme decât era plănuir, deschise de regizorul de film Feodor Bondarciuk, un susținător înfocat al recentei la acea vreme anexări a Crimeii ucrainene la Rusia, care l-a invitat la microfon pe Vladimir Vladimirovici. Citindu-și monoton discursul, Putin a subliniat simbolismul zilei alese pentru dezvelire: 4 noiembrie, Ziua Unității Naționale. Marele cneaz, susținea el, a fost cel care „a adunat

laolaltă și a apărat pământurile Rusiei”, prin „întemeierea unui stat puternic, unit și centralizat, ce a strâns într-o singură familie imensă popoare, limbi, culturi și religii diferite”. Cele trei țări moderne care se trag din Rusia Kieveană – Rusia, Belarus și Ucraina – au fost toate membre ale acestei familii, a continuat Putin. Erau un singur popor sau națiune, având aceleași principii creștine, aceeași cultură și aceeași limbă, care, amintea el, au constituit temelia slavă a Imperiului Rus sau a Uniunii Sovietice. Patriarhul Kirill, care a vorbit după el, i-a împărtășit poziția. Dacă Vladimir ar fi ales să rămână păgân sau s-ar fi botezat de unul singur, „nici Rusia, nici mărșul Imperiu Rus, nici Rusia contemporană n-ar fi existat”.

Natalia Soljenișin, văduva scriitorului, a ținut al treilea și ultimul discurs, scurt și cu un ton diferit. Istoria traumatizantă a secolului XX în Rusia a divizat țara, a spus ea, iar „dintre toate diferendele noastre niciunul nu este mai învrăjbitor decât trecutul”. A încheiat cu un apel la „respectarea istoriei noastre”, care nu înseamnă doar să te mândrești cu ea, ci și „să critici răul cu onestitate și curaj, fără a-i găsi justificări sau a-l ascunde sub preș”². Putin a părut deranjat.

Ucrainenii s-au înfuriat. Aveau propria statuie a marelui cneaz Volodimir, cum îl numesc ei. Fusese ridicată în 1853, când Ucraina făcea parte din Imperiul Rus, pe vârful unei coline de pe malul fluviului Nipru și veghea peste capitala Kiev. După destrămarea Uniunii Sovietice în 1991, statuia a devenit simbolul independenței țării față de Rusia. La câteva minute după încheierea ceremoniei de la Moscova, pe contul oficial de Twitter al Ucrainei a fost publicată o fotografie cu monumentul din Kiev însoțită de un scurt text în limba engleză: „Nu uitați cum arată adevăratul monument al marelui cneaz Volodimir”. Președintele ucrainean Petro Porosenko, ales în 2014, în urma revoluției din Piața Independenței din Kiev, cunoscută drept Maidan, a acuzat Kremlinul că își însușește istoria Ucrainei, comparând această apucătură „imperială” cu anexarea de către Rusia a Crimeii, parte a Ucrainei suverane, chiar înainte de alegerea lui în cea mai înaltă funcție a statului³.

Kievul și Moscova și-l disputau pe Volodimir/Vladimir de câțiva ani. Monumentul din Moscova fusese proiectat să fie mai înalt decât cel din Kiev, parcă pentru a arăta că Rusia era cea îndreptățită să și-l revendice pe marele cneaz. În vreme ce Putin l-a prezentat pe Vladimir drept fondator al statului modern rus, ucrainenii l-au revendicat pe Volodimir ca

fiind al lor, „creatorul statului medieval european al Rusiei Kievene”, după cum l-a descris Poroșenko în decretul din 2015, la un mileniu de la moartea marelui cneaz din 1015 (faptul că termenul „Ucraina” nu avea să apară în izvoarele scrise până la finalul secolului al XII-lea – și atunci doar ca *okraina*, cuvânt slavon însemnând „periferie” sau „teritoriu de hotar” – a fost omis în mod convenabil). Câteva luni mai târziu, Poroșenko a adăugat că decizia lui Volodimir de a converti la creștinism Rusia Kieveană nu a fost „doar o decizie culturală sau politică, ci o alegere proeuropeană” prin care Kievul s-a alăturat civilizației creștine a Bizanțului⁴. Mesajul era clar: Ucraina voia să fie parte a Europei, nu colonie rusească.

Ambele părți își revendicau istoria Rusiei Kievene – o istorie pe care o împărtășesc – ca să rescrie poveștile identității naționale menite să fie folosite pentru propriile scopuri naționaliste. Din punct de vedere istoric, desigur, nu prea are sens să vorbim despre „Rusia” sau „Ucraina” ca națiune ori stat în secolul al X-lea (sau, de fapt, în orice moment al perioadei medievale). Conflictul Volodimir/Vladimir nu reprezintă o dispută istorică autentică, ci două mituri fondatoare incompatibile.

Versiunea Kremlinului – că rușii, ucrainenii și bielorușii au fost inițial o singură națiune – era invocată pentru a legitima revendicarea unei sfere de interes „firești” (prin care se înțelegea un drept de ingerință) în Ucraina și Belarus. Ca mulți ruși din generația sa, formați cu viziunea sovietică asupra istoriei, Putin nu a recunoscut niciodată cu adevărat independența Ucrainei. Chiar și în 2008, i-a spus președintelui SUA că Ucraina „nu este o țară adevărată”, ci o parte istorică a Rusiei Mari, un teritoriu de graniță care protejează regiunile centrale ale Moscovei de Occident. Potrivit acestei logici imperiale, Rusia era îndreptățită să se apere împotriva intruziunilor Occidentului în Ucraina. Anexarea Crimeii de către Rusia, care a declanșat un război de durată împotriva Ucrainei, își are originea în această interpretare îndoielnică a istoriei țării. Invazia a fost răspunsul Rusiei la „puciu” de la Kiev, cum numea Kremlinul revolta din Maidan, care începuse ca o răscoală populară împotriva guvernului prorus al lui Viktor Ianukovici, după ce acesta blocase negocierile cu Uniunea Europeană pentru un Acord de Asociere, ce promitea să aducă Ucraina în sfera occidentală. Între timp, Poroșenko a folosit mitul „alegerii europene” a Ucrainei pentru a legitima revoluția care l-a adus la putere și semnarea ulterioară

a acelui acord cu UE. Poporul Ucrainei făcuse „alegerea europeană” în timpul revoltei din Maidan.

„Cine controlează trecutul... controlează viitorul: cine controlează prezentul controlează trecutul”, scria George Orwell în *O mie nouă sute optzeci și patru*⁵. Maxima se aplică Rusiei mai mult decât oricărei alte țări din lume. În perioada sovietică, când comunismul era destinul său irevocabil, iar istoria era ajustată pentru a reflecta acest deznodământ, circula o glumă – poate că la ea s-a gândit și Orwell: „Viitorul Rusiei ca țară este indubitabil; doar trecutul ei este imprevizibil”.

Nicio altă țară nu și-a reimaginat trecutul atât de des; niciuna nu are o istorie atât de supusă vicisitudinilor ideologiilor aflate la putere. În Rusia, istoria este politică. Recurgerea la învățăminte din trecutul țării a fost mereu cel mai eficient mod de a câștiga o dispută privind direcțiile și politicile viitoare. Toate dezbaterile importante despre identitatea și destinul țării au fost modelate de întrebări legate de istorie. Polemica dintre occidentalști și slavofili, care a dominat viața intelectuală a Rusiei în secolul al XIX-lea, se reduce în cele din urmă la o dispută în privința istoriei. Potrivit celor care priveau spre Occident pentru inspirație, Rusia fusese întărită de reformele de occidentalizare introduse de Petru cel Mare la începutul secolului al XVIII-lea; însă, în opinia slavofililor, cultura și tradițiile autohtone ale Rusiei, nucleul coeziunii sale naționale, fuseseră subminate de impunerea de către Petru a unor modele occidentale străine rușilor.

În prezent, rolul istoriei în acest tip de dezbateri este mai important ca niciodată. În sistemul lui Putin, în care nu există spectrul politic stânga-dreapta, nici ideologii concurente pentru un cadru de dezbateri și nici un consens public asupra semnificației unor concepte-cheie precum „democrație” sau „libertate”, discursul politic este definit de viziunile asupra trecutului țării. Odată ce regimul impune propria versiune a unui episod din istoria Rusiei, acel subiect devine politizat. Nu e nimic nou. Istoricii sovietici au fost într-o măsură și mai mare prinși sub tăvălugul schimbărilor arbitrare ale liniei partidului mai ales sub Stalin, când istoria a fost falsificată pentru a amplifica importanța liderului și a-i discredita pe rivalii săi. Unii au fost obligați să-și „corecteze” lucrările, în timp ce altora li s-au retras operele din biblioteci sau li s-a interzis să mai publice.

Chiar și înainte de 1917, istoria a fost cenzurată cu minuție. Nu era vorba numai despre a preîntâmpina publicarea unor idei și date care puteau fi periculoase din punct de vedere politic (orice zugrăvea autocrația într-un mod nefavorabil), ci mai ales despre crearea unui scut în jurul poveștii oficiale despre trecutul țării împotriva oricărei subminări ce ar fi putut pune sub semnul întrebării politicile de la acea vreme. Istoricii ucraineni erau sub lupă în mod special din cauza presupusei lor simpatii pentru principiile europene. Nu li se permitea să publice în limba ucraineană, să încurajeze sentimente naționaliste pentru Ucraina sau să promoveze resentimente față de Rusia⁶.

Dincolo de aceste versiuni oficiale propagandistice, scrierea istoriei în Rusia s-a împletit, încă de la începuturi, în cronicile medievale, cu idei de factură mitologică – miturile „Sfintei Rusii”, „țarului sfânt”, „sufletului rus”, al Moscovei ca „a Treia Romă” și altele. Aceste mituri au devenit esențiale în decodarea de către ruși a propriei lor istorii și a identității naționale și au ghidat adesea – iar uneori au indus în eroare – politicile și atitudinile Occidentului față de Rusia. Pentru a înțelege Rusia contemporană, trebuie să examinăm aceste mituri, să le explicăm evoluția istorică și să vedem cum au influențat acțiunile și identitatea acestei țări.

Marele istoric al culturii și al miturilor rusești Mihail Cerneavski a propus o explicație pertinentă pentru influența și rezistența lor extraordinare de-a lungul multor secole:

Mulți au observat că, în loc să se apropie de realitate, miturile tind să fie în contradicție directă cu ea. Iar realitatea rusă era îndeajuns de „profană” încât să producă cele mai „sfinte” mituri dintre toate. Cu cât era mai mare puterea ocârmuirii, cu atât mai excesiv trebuia să fie mitul menit să o îndreptățească și să justifice supunerea față de ea; cu cât era mai mare suferința poporului rus, cu atât mai radical trebuia să fie saltul escatologic pe care mitul îl oferea, pentru a motiva suferința și a o transcende⁷.

Numeroși scriitori au examinat nevoia poporului rus de mituri transcendentale care făgăduiesc o Rusie mai bună. În romanele lui Dostoievski, în care suferința și mântuirea sunt teme recurente, această nevoie pare esența identității rusești. Persistența acestor mituri explică multe din istoria Rusiei: trăinicia credințelor ortodoxe, poporul aflat în căutarea unui țar sfânt care întrupează idealurile sale și îl mântuiește de nedreptate, visul

de a construi raiul pe acest pământ, o utopie revoluționară, chiar și când acest vis s-a transformat în coșmarescul regim stalinist.

Toate acestea explică titlul cărții de față*. E vorba atât despre ideile, miturile și ideologiile care au modelat istoria țării, despre modurile în care Rusia și-a interpretat trecutul, cât și despre evenimente, instituții, grupuri sociale, artiști, gânditori și lideri care au construit această istorie.

Cartea începe cu mileniul I, când pe teritoriile Rusiei s-au stabilit slavii, și se termină în mileniul al III-lea, cu Putin și cu examinarea miturilor din istoria rusă pe care acesta le-a folosit ca să-și consolideze regimul autoritar. Teza de bază este simplă: existența Rusiei ca țară stă în idei înrădăcinate în trecutul ei îndepărtat, istorii reconfigurate și readaptate continuu pentru a fi puse în slujba nevoilor prezentului și a reimaginării viitorului. Modul în care rușii au ajuns să-și spună povestea – și să o reinventeze pe parcurs – este un aspect esențial al istoriei lor. Este cadrul care stă la baza acestei istorii.

Cultul marelui cneaz Vladimir, „Sfântul întocmai cu Apostolii”, după cum e numit, este o ilustrare a acestui mod de reinventare a trecutului. Despre Vladimir nu se știe aproape nimic. Nu există izvoare din vremea lui, ci doar cronici ulterioare scrise de călugări, legende hagiografice despre convertirea sa, care au funcționat ca un mit sacru de legitimare a descendenților lui, conducătorii Rusiei Kievene. Vladimir a fost unul dintre numeroșii cneji sanctificați în perioada medievală. Însă abia mai târziu, începând cu secolul al XVI-lea, cultul său a căpătat o importanță mai mare, când Ivan al IV-lea („cel Groaznic”) l-a promovat ca să-și justifice, ca țar al Moscovei, pretenția – neîntemeiată – de a fi unicul succesori legitim al conducătorilor kieveni și al împăraților Bizanțului. Mitul a fost folosit ca temei în lupta Rusiei împotriva Poloniei și Lituaniei, care dețineau părți din ceea ce fusese cândva Rusia Kieveană. Încă din timpul domniei lui Ivan, Vladimir a fost considerat „primul țar rus”, sfântul care „a adunat laolaltă pământurile rusești”, într-o narațiune cu iz de legendă, al cărei scop era să identifice rădăcinile imperiului Moscovei aflat în plină expansiune în Rusia Kieveană și Bizanț, văzute ca fundație sacră⁸.

---

* Titlul original este *The Story of Russia*, a cărui traducere literală e „Povestea Rusiei” (n.tr.).